

ТЕХНОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ ВЧИТЕЛЯ З УЧНЯМИ

У статті приділено увагу технології педагогічного спілкування вчителя з учнями, розглянуто структуру педагогічного спілкування, суть комунікативного завдання та власне організацію спілкування.

Ключові слова: спілкування, технологія, комунікативне завдання.

В статье уделяется внимание технологии педагогического общения учителя с учащимися, рассмотрена структура педагогического общения, сущность коммуникативной задачи и собственно организацию общения.

Ключевые слова: общение, технология, коммуникативная задача.

In epy article the attention of technology of pedagogical dialogue of the teacher with pupils is paid, the structure of pedagogical dialogue, essence of a communicative problem and actually the dialogue organization is considered.

Keywords: dialogue, technology, a communicative problem.

Постановка проблеми. Продуктивність педагогічної діяльності багато в чому визначається рівнем оволодіння вчителем технологією педагогічного спілкування. Педагогічна діяльність взагалі неможлива без спілкування, і аналіз педагогічної практики показує, що багато серйозних утруднень у вирішенні проблем навчання й виховання виникають через невміння педагога правильно організувати спілкування з учнями. Якої би класифікації методів виховання й навчання не використовував учитель, його вплив на особистість учня здійснюється тільки через його живе й безпосереднє спілкування з ним, розвинену технологію спілкування.

Аналіз досліджень. Педагогічна технологія, на думку В.Сластьоніна - «це система взаємозалежних і послідовних дій педагога, стійких прийомів і методів, спрямованих на вирішення завдань всебічного розвитку особистості. Цілісна педагогічна технологія складається з технологій: 1) конструювання педагогічного процесу; 2) організації діяльності, що виховує, учнів, її регулювання й стимулювання; 3) педагогічного спілкування й

установлення педагогічно доцільних відносин; 4) розвитку індивідуальності вихованців і формування їхньої готовності до самовдосконалення». Ефективність часткових педагогічних технологій визначається тим, наскільки в педагога розвинені прогностичні здібності й бачення педагогічного процесу в його цілісності, а також наскільки він володіє комунікативними вміннями, що забезпечують йому завоювання й підтримку авторитету серед учнів [1].

Технологія конструювання повинна бути підлегла композиційній побудові змісту й засобів, а також організації взаємодії педагогів й учнів усередині педагогічної системи. Технологія організації виховної діяльності спрямована на організацію й здійснення безпосереднього мотивованої взаємодії педагогів й учнів, стимулювання самоорганізації й саморуху останніх до необхідного результату. Особливість технології педагогічного спілкування й установлення педагогічно доцільних відносин полягає в необхідності передбачення того, який інтелектуальний, емоційний і практичний відгук викличе в учнів спосіб його відносин, поведінки й впливу на них; їхнє становлення залежить від особистісних якостей педагога, у першу чергу, від його системи ціннісних орієнтацій й відносин, професійної й громадянської позиції.

В.Кан-Калик, автор технології педагогічного спілкування, зазначає: «Щоб виховання було ефективним, у дитини необхідно викликати позитивне відношення до того, що ми хочемо в ньому виховати. А те або інше відношення завжди формується в діяльності, через найскладніший механізм відносин, спілкування» [2].

Це говорить про необхідність кожному вчителю поставити перед собою завдання осмислювати процес педагогічного спілкування й себе як особистість, як професіонала в цьому процесі. Справа в тому, що оволодіння педагогічним спілкуванням шляхом проб і помилок утруднює роботу, негативно позначається на відношенні до професії, а часом і веде до відмови від неї.

Розглядаючи педагогічне спілкування як творчий процес, В.Кан-Калик указує на основні труднощі, які відчуває педагог у спілкуванні з учнями. Вони є похідними від невміння налагодити контакт, управляти спілкуванням учнів на занятті, вибудовувати відносини й перебудовувати їх залежно від специфіки педагогічних завдань, нерозуміння внутрішньої психологічної позиції учня й, нарешті, - це труднощі в мовному спілкуванні і передачі власного емоційного відношення до матеріалу, а також невміння управляти власним психічним станом у спілкуванні [2].

Значення оволодіння технологією педагогічного спілкування полягає в тому, що відношення до педагога учні часто переносять на предмет, що він викладає. Не можна не погодитися із твердженням, що специфічну характеристику професійної педагогічної діяльності виражають два її взаємозалежних аспекти. З одного боку, - творчість у процесі спілкування з учнями, а з іншого, - спілкування з учнями в процесі творчості. Як указує В.Кан-Калік, «професійно-педагогічне спілкування є системою (прийоми й навички) органічного соціально-психологічного впливу педагога на вихованців, змістом яких є обмін інформацією, надання виховного впливу, організація відносин за допомогою комунікативних засобів». Як видно, спілкування в педагогічній роботі - це засіб вирішення навчальних завдань; соціально-психологічне забезпечення навчально-виховного процесу [3].

Педагогічне спілкування як особливий вид творчості знаходить своє вираження в умінні передати інформацію, зрозуміти стан учня, у мистецтві впливу на партнера щодо спілкування, у мистецтві управляти власним «Я», психічним станом.

Мета статті - розглянути суть технології педагогічного спілкування вчителя з учнями.

Основна частина. Для розуміння суті технології педагогічного спілкування необхідно звернутися до поняття «комунікативне завдання» і сам процес професійно-педагогічного спілкування представити як систему комунікативних завдань. Комунікативне завдання, будучи похідним від

педагогічного завдання, має ті ж етапи його вирішення, що й остання: аналіз ситуації, перебір варіантів, вибір оптимального варіанту, вплив й аналіз його результатів.

Вихідними для побудови комунікативного завдання є, насамперед, педагогічні завдання, адже взаємодія й організується з метою їхнього продуктивного вирішення. Крім цього, повинні враховуватися сформований рівень спілкування із групою й принципи управління спілкуванням, індивідуальні особливості учнів, що беруть участь у спілкуванні, власні індивідуальні особливості й установки вчителя, а також плановані методи впливу.

Засвоєння системи професійно-педагогічного спілкування не може бути ефективним без з'ясування структури комунікативного завдання, що, як відомо, виникає з усвідомлення потреби або необхідності спілкування. Прийнято виділяти такі етапи вирішення комунікативного завдання: орієнтування в ситуації спілкування; планування акту спілкування (змістові й виразні компоненти); здійснення завдання говоріння; зворотний зв'язок. У цілому педагогічне спілкування має структуру, що відповідає логіці педагогічного процесу (задум, втілення задуму, аналіз й оцінка). Звідси й етапи: 1) моделювання майбутнього спілкування в процесі підготовки до заняття або заходу (прогностичний етап); 2) організація безпосереднього спілкування (початковий період спілкування); «комунікативна атака»; 3) управління спілкуванням у педагогічному процесі; 4) аналіз здійсненої системи спілкування й моделювання нової системи спілкування на майбутню діяльність.

Не применшуючи значення етапів моделювання майбутнього спілкування й самої комунікативної атаки, особливе місце в структурі професійно-педагогічного спілкування ми відводимо етапу управління спілкуванням. Це, по суті, комунікативне забезпечення того або іншого методу впливу, наприклад, зміна тональності у звертанні до учня. Сама процедура управління спілкуванням полягає з конкретизації спланованої

раніше моделі спілкування, уточнення умов і структури майбутнього спілкування, здійснення початкової стадії безпосереднього спілкування, управління ініціативою в системі спілкування, що почалося.

Існують різні способи завоювання ініціативи в спілкуванні. Реалізація цих способів у різних сполученнях є не що інше, як комунікативне забезпечення заняття або виховного заходу. Це «укрупнення», «акцентування», створення певного настрою й подібні прийоми, що розкривають визначений О.Леонтьєвим взаємозв'язок двох логік - дидактичної й соціально-психологічної. З єдності дидактичної й комунікативної підсистем випливає, що метод навчання завжди повинен бути підкріплений відповідною системою спілкування, мотивація навчання багато в чому опосередковується правильно організованою системою педагогічної взаємодії. Сама ж дидактична система завжди реалізується через комунікативну [4].

В.Кан-Калик зазначає, що на етапі взаємодії педагога з вихованцями нерідко виникають певні «психологічні бар'єри», які заважають спілкуванню й негативно позначаються на загальному ході уроку, самопочутті педагога й учнів. Як правило, вони виникають непомітно і спочатку можуть не усвідомлюватися педагогом. Зате учні сприймають їх відразу. І якщо «бар'єр» «зміцнюється», то й сам учитель починає відчувати дискомфорт, тривогу, нервозність. Якщо цей стан стає стійким, то воно заважає плідному контакту з учнями й, врешті-решт, позначається на характері педагога - формується так званий неправильний «педагогічний характер». Ці висновки переконують, що в багатьох випадках варто шукати не нові методи навчання, а надійне комунікативне забезпечення вже відомої методики, оскільки за структурою уроку завжди відчувається його комунікативна партитура [2; 3].

Розкриття технології педагогічного спілкування буде неповним, якщо не охарактеризувати стадії її реалізації: орієнтування в умовах спілкування; залучення уваги; зондування душі об'єкта; вербальне спілкування; зворотний зв'язок (змістовий і емоційний).

На стадії орієнтування в умовах спілкування відбувається складний процес приладжування загального стилю спілкування до конкретних умов спілкування (заняття, заходи тощо). В.Кан-Калик установив, що подібна адаптація опирається, на такі моменти: усвідомлення педагогом стилю власного спілкування з учнями; уявне відновлення попередніх особливостей спілкування в даному колективі - комунікативна пам'ять; уточнення стилю спілкування в нових комунікативних умовах діяльності (виходячи із ситуації в групі й поточних педагогічних завдань). Тут відбувається перехід з об'єкта спілкування, у якості якого може виступати група або окремі учні [3].

Стадія залучення до себе уваги може бути реалізована різними прийомами. Виділяють чотири основних варіанти: 1) мовний варіант (вербальне спілкування з учнями); 2) пауза (з активним внутрішнім спілкуванням - вимогою уваги); 3) рухово-знаковий варіант (розвішування таблиць, наочних приладь, запис на дошці); 4) змішаний варіант, що включає в себе елементи трьох попередніх. Найчастіше використовується змішаний тип залучення уваги.

Продуктивне професійно-педагогічне спілкування вимагає ретельного «зондування душі об'єкта» (термін К.Станіславського). На цьому етапі педагог уточнює сформовані на попередніх стадіях уявлення про умови спілкування й можливі комунікативні завдання, намагається «вловити» рівень готовності аудиторії до негайного початку продуктивного спілкування, прагне обрати оптимальний момент для початку спілкування.

О.Бодальов у зв'язку із цим пише, що «практика виховної роботи жадає від осіб, що безпосередньо організують виховний процес, високої сенсорної культури, що проявляється, зокрема, у сильно розвиненому вмінні розрізняти й правильно витлумачувати дуже точно нюанси в макро- і мікроекспресії вихованців» [5].

Основна стадія педагогічного спілкування - вербальне спілкування. Її успішне здійснення припускає наявність у педагога гарної вербальної пам'яті; уміння правильно відбирати мовні засоби, що забезпечують яскраву,

виразну мову; уміння логічно викладати інформацію; уміння орієнтувати мову на співрозмовника; високий рівень антиципації (передбачення). До засобів, що підвищують ефективність комунікативного впливу, відносять: здатність до пристосувань зверху й знизу (добудуванням і прибудовам), мускульну мобільність, ініціативність у спілкуванні (здатність управляти спілкуванням), володіння жестами, мімікою й пантомімікою, підвищення (посилення) і зниження голосу, тобто педагогічно доцільне інтонування. Завжди важливо пам'ятати, що для вихованців часто значуща не сама по собі інформація, а той зміст, що вкладає в неї педагог і його відношення до повідомлюваних фактів. От чому вчитель завжди повинен мати на увазі можливість прочитання підтексту й свідомо використати цю особливість переданої інформації.

Заключна стадія педагогічного спілкування - змістовий й емоційний зворотний зв'язок. Змістовий зворотний зв'язок подає інформацію про рівень засвоєння навчального матеріалу учнями. Вона здійснюється на основі фронтального й оперативного індивідуального опитування, періодичної постановки питань на з'ясування розуміння й аналізу виконаних завдань. Емоційний зв'язок устанавлюється педагогом через відчуття емоційного настрою класу на даному уроці, вловити який можна тільки по поведінці учнів. Змістовий зворотний зв'язок у єдності з емоційним дає вчителю інформацію про рівень сприйняття матеріалу й пізнавально-моральну атмосферу уроку.

Особливого розгляду вимагає технологія психологічної корекції спілкування, тобто технологія вирішення конфліктів. Досвід показує, що основними причинами конфліктів у спілкуванні є обмеження почуття власного достоїнства партнера по спілкуванню; непідтвердження рольових очікувань; психологічна несумісність. А.Добрович пропонує методи погашення конфліктів підрозділяти на прямі й непрямі. Прямі: почерговий виклад суті й причини зіткнення (тільки факти без емоцій, оцінних висловлень й очернительства); висловлення претензій в групі, тобто

привселюдно; застосування адміністративних санкцій, розведення конфліктуючих по різних класах, груп. Непрямі методи опираються на реалізацію таких принципів: «виходу почуттів» (за К.Роджерсом), «емоційного відшкодування», «авторитетного третього», «оголення агресії», «примушеного слухання опонента», «обміну позиціями», «розширення духовного обрію спорящих».

Висновки. Отже, технологія педагогічного спілкування є складною і довготривалою. Проте, врахування вимог до процесу спілкування, доцільна його організація, встановлення довірливих, педагогічно доцільних відносин є запорукою ефективного перебігу цього процесу.

Література:

1. Слостенин В.А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки / В.А. Слостенин. - М., 1976. - 210с.
2. Кан-Калик В.А. Основы профессионально-педагогического общения / В.А. Кан-Калик. - Грозный, 1979.
3. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении / В.А. Кан-Калик. - М.: Просвещение, 1987.
4. Леонтьев А.А. Педагогическое общение. - М., Нальчик, 1979.